

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

АРХЕОЛОГІЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

ПРОГРАМА І ТЕЗИ

17 червня 2025 року

*XXI Міжнародна наукова конференція
«Ольвійський форум-2025: стратегії країн
Причорноморського регіону в геополітичному просторі»*

Миколаїв – 2025

**Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили**

АРХЕОЛОГІЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

ПРОГРАМА І ТЕЗИ

17 червня 2025 року

***XXI Міжнародна наукова конференція
«Ольвійський форум-2025: стратегії країн
Причорноморського регіону в геополітичному просторі»***

Миколаїв – 2025

УДК 902(477.7)(08)

Археологія Півдня України: XXI Міжнародна наукова конференція «Ольвійський форум-2025: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі»» : програма і тези / Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2025. 50 с.

У збірнику містяться матеріали тез доповідей учасників XXI Міжнародна наукова конференція «Ольвійський форум-2025: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі»» секції «Археологія Півдня України».

«АРХЕОЛОГІЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ»

Програма

Мета конференції: дослідження археологічної спадщини Півдня України.

АДРЕСА ОРГКОМІТЕТУ

Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ

Україна, 54003, м. Миколаїв,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили.

РЕГЛАМЕНТ РОБОТИ КОНФЕРЕНЦІЇ

- Доповідь – до 10 хвилин;
- Обговорення – до 5 хвилин.

ТЕХНІЧНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАСОБИ

- комп'ютерне проекційне обладнання, відеопроєктор;
- комп'ютер (ноутбук);
- інтернет-з'єднання.

РОБОЧІ МОВИ КОНФЕРЕНЦІЇ

- українська;
- англійська.

ГОЛОВА ОРГКОМІТЕТУ:

- **Клименко Леонід Павлович** – доктор технічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Чорноморського національного університету ім. Петра Могили.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВИ ОРГКОМІТЕТУ:

- **Котляр Юрій Вадимович** – доктор історичних наук, професор, перший проректор Чорноморського національного університету ім. Петра Могили.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

- **Дінжос Роман Володимирович** – доктор технічних наук, професор, проректор з наукової роботи Чорноморського національного університету ім. Петра Могили.
- **Міронова Ірина Сергіївна** – доктор історичних наук, професорка, завідувачка кафедри історії Чорноморського національного університету ім. Петра Могили.
- **Левченко Лариса Леонідівна** – доктор історичних наук, професорка, директорка Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.
- **Хмель Анастасія Олександрівна** – кандидат історичних наук, доцентка, декан факультету політичних наук Чорноморського національного університету ім. Петра Могили.
- **Підберезних Інна Євгенівна** – доктор юридичних наук, професорка кафедри історії Чорноморського національного університету ім. Петра Могили.
- **Піструїл Ігор Володимирович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії Чорноморського національного університету ім. Петра Могили, директор Одеського археологічного музею НАН України.

ТЕХНІЧНИЙ СЕКРЕТАР:

- **Горбенко Кирило Володимирович** – старший викладач кафедри історії Чорноморського національного університету ім. Петра Могили.

Модератори:

- **Горбенко Кирило Володимирович** (старший викладач кафедри історії Чорноморського національного університету ім. Петра Могили).
- **Піструїл Ігор Володимирович** (кандидат історичних наук, доцент кафедри історії Чорноморського національного університету ім. Петра Могили, директор Одеського археологічного музею НАН України).

ВІТАННЯ

- **Клименко Леонід Павлович** (доктор технічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, ректор ЧНУ ім. Петра Могили). **ВІТАЛЬНЕ СЛОВО.**
- **Котляр Юрій Вадимович** (доктор історичних наук, професор, перший проректор Чорноморського національного університету ім. Петра Могили). **ВІТАЛЬНЕ СЛОВО.**
- **Дінжос Роман Володимирович** (доктор технічних наук, професор, проректор з наукової роботи ЧНУ ім. Петра Могили). **ВІТАЛЬНЕ СЛОВО.**

• **Главенчук А. В.** (науковий співробітник Одеського археологічного музею НАН України, м. Одеса). **ТЕХНОЛОГІЇ ОБРОБКИ МАТЕРІАЛІВ НА ПІЗНЬОПАЛЕОЛІТИЧНОМУ ПОСЕЛЕННІ АНЕТІВКА 2.**

• **Піструїл І. В.** (к.і.н., доцент кафедри історії ЧНУ імені Петра Могили, директор Одеського археологічного музею НАН України, м. Одеса). **ДЕЯКІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ НАД СТРАТИГРАФІЄЮ ВЕРХНЬОПАЛЕОЛІТИЧНОЇ СТОЯНКИ АНЕТІВКА І.**

• **Гребенников В. Б.,** (завідуючий науково-методичним відділом Миколаївського обласного краєзнавчого музею), **Стеблійченко В. С.** (краєзнавець, м. Миколаїв). **ЗНАХІДКА КЕЛЬТА У НИЖНІЙ ТЕЧІЇ ІНГУЛЬЦЯ.**

• **Пелик О. В.** (студент 2 курсу спеціальності 032 «Історія та археологія», НУК імені адмірала Макарова). **Науковий керівник – Горбенко К. В.** (старший викладач кафедри історії ЧНУ імені Петра Могили). **ПОСЕЛЕННЯ САБАТИНІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ТЕРИТОРІЇ МИКОЛАЇВЩИНИ**

• **Горбенко К. В.** (старший викладач кафедри історії ЧНУ імені Петра Могили), **Жирок Ю. В.** (викладач історії Миколаївського професійного коледжу інформаційних технологій та електроінженерії, заступник керівника досліджень городища Дикий Сад). **ГОСПОДАРСЬКО-РИТУАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС ДАЛЬНОГО «ПЕРЕДМІСТЯ» УКРІПЛЕНОГО ПОСЕЛЕННЯ ДИКИЙ САД.**

• **Карнаух Є. Г.** (провідний фахівець лабораторії археології та етнології ЧНУ імені Петра Могили), **Смирнов О. І.** (провідний фахівець лабораторії археології та етнології ЧНУ імені Петра Могили). **ДО ІНТРОПРЕТАЦІЇ ПОХОВАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ І СТ. Н.Е. НА МИКОЛАЇВСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ.**

• **Снитко І. О.** (к.і.н., старший науковий співробітник, КП Миколаївський обласний краєзнавчий музей), **Гаркуша Н. М.** (провідний науковий співробітник КП Миколаївський обласний краєзнавчий музей). **ДО ПИТАННЯ ПРО КУЛЬТ ГЕРМЕСА В ОЛЬВІЇ ЗА АНТИЧНОЇ ДОБИ.**

• **Грицюта О. О.** (к.і.н., завідувачка відділу експонування Одеського археологічного музею НАН України в.о. доцента кафедри археології, етнографії та всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова). **3D-МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ АРХЕОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА МУЗЕЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ РИЗИКУ.**

• **Смирнов Л. І.** (завідуючий лабораторії археології та етнології ЧНУ імені Петра Могили), **Довбня В. В.** (аспірант спеціальності 032 «Історія та археологія» НУК імені адмірала Макарова). **ДОСЛІДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ БАСЕЙНУ Р. ІНГУЛЕЦЬ НА ТЕРИТОРІЇ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.**

• **Лобанова М.** (докторка філософії, наукова співробітниця, Одеського археологічного музею НАН України), **Ченцов Я.**

(аспірант Одеського національного університету імені І. І. Мечникова). **ДОСВІД ОЦИФРУВАННЯ ТРИПІЛЬСЬКИХ АРТЕФАКТІВ У ОДЕСЬКОМУ АРХЕОЛОГІЧНОМУ МУЗЕЇ.**

- ***Смирнов Л. І.*** (завідуючий лабораторії археології та етнології ЧНУ імені Петра Могили), ***Горбенко І. М.*** (провідний фахівець лабораторії археології та етнології ЧНУ імені Петра Могили). **АРХЕОЛОГІЧНІ ВИШУКУВАННЯ НА МИКОЛАЇВЩИНІ У 2025 році.**

«АРХЕОЛОГІЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ»

Тези

Главенчук А. В.

науковий співробітник

Одеського археологічного музею НАН України

ТЕХНОЛОГІЇ ОБРОБКИ МАТЕРІАЛІВ НА ПІЗНЬОПАЛЕОЛІТИЧНОМУ ПОСЕЛЕННІ АНЕТІВКА 2

Поселення Анетівка 2 широко відоме серед археологів-палеолітознавців. Пам'ятка розташована у гранітно-степовому Побужжі (Миколаївська область, Вознесенський район). Поселення визначається як довготривале (або часто відвідуване), з цілорічною присутністю мисливців, що спеціалізувалися переважно на полюванні на бізонів. Анетівка 2 функціонувала в період максимуму останнього заледеніння (18–19 тис. років тому). Для пам'ятки характерна особлива масовість знахідок — у першу чергу з каменю (які найкраще збереглися) та кістки.

Для обробки різних матеріалів (каменю, кістки, рогу) на Анетівці 2 застосовувалися виробничі технології, які були характерні для гравету та епігравету. Для обробки каменю будь-якої твердості використовували, здебільшого, одні й ті самі прийоми. Мешканці Анетівки 2 застосовували досить широкий і різноманітний набір технічних прийомів, який добирали залежно від потреби, зручності, наявності часу на виконання виробничої операції в тій чи іншій ситуації. Звичайно, набір технологічних прийомів обробки різних матеріалів та виготовлення знарядь (та й набір самих матеріалів, які застосовували давні люди) був значно ширший, але ми маємо змогу фіксувати тільки ті прийоми, що спостерігаємо на артефактах, які «дійшли» до нашого часу.

Первинне розщеплення каменю. Первинне розщеплення кам'яної (насамперед кремeneвої) сировини ілюструють передусім призматичні та підпризматичні нуклеуси. У меншій кількості трапляються конічні й підконічні нуклеуси. Поодинокі зразки нуклеусів можна віднести до кругового сколювання (очевидно, такий спосіб в цьому разі був зручнішим для майстрів). Окремі технологічні рішення, що застосовувались на пам'ятці, були зумовлені якістю сировини, неочікуваними дефектами в жовнях місцевого кременю та труднощами

розщеплення дрібної галькової сировини. У таких випадках ми відмічаємо нуклеуси, їхні численні уламки, а також первинні нуклеуси, коли підготувати зручний нуклеус для сколювання не вдавалось. На Анетівці 2 простежується прагнення в результаті сколювання отримувати пластини і мікропластини, великі і середні пластинчасті відщепи, які потім використовувались як із вторинною обробкою, так і без неї.

Вторинна обробка каменю. На пам'ятці застосовували круту і напівкруту ретуш для виготовлення знарядь з каменю на мікропластинах, пластинах, відщепах (іноді — уламках і нуклеусах). Таким чином виготовляли скребачки, різці, скребла, скобелі, вістря, мікрівістря тощо.

Широко застосовувалася абразивна ретуш. Цікаво, що вона була помітно крупнішою, ніж на стоянці Анетівка 1. Наносилась така ретуш як паралельно до осі виробу, так і перпендикулярно до краю знаряддя. У виробках із притупленим краєм нами фіксувалась також і абразивна, але досить крута ретуш, що зменшувала ширину заготовки. Експериментально ми одержали подібну ретуш, що відмічена на артефактах, яка наносилась не окремими одиничними ударами, а одночасним проведенням плитки-абразиву з пісковика рухом зверху вниз, перпендикулярно лінії-краю мікропластини (яку притискали до іншої пісковикової плитки). Це дозволяло отримувати рівномірну, однорідну ретуш, яка притуплювала весь край виробу.

У поодиноких випадках використовувалась віджимна ретуш без проміжного інструмента. Окрім ретушування, застосовували й прийом зняття різцевого сколу — не тільки для різців, а й для вістер, для зняття гострих граней нуклеусів і заготовок для знарядь, а іноді — для оформлення лез скребків.

Для виготовлення та обробки кам'яних виробів використовували відбійники, ретушери, абразиви, віджимники з твердих і м'яких порід каменю, а також — рогові відбійники. У ролі віджимників застосовували також і кристали гірського кришталю.

Технологічні прийоми обробки кістки й рогу. Крім обробки каменю, на Анетівці 2 інтенсивно обробляли кістку і ріг, використовуючи їх для виготовлення знарядь праці, зброї, прикрас та інших виробів. Кістку й ріг розщеплювали, рубали, пиляли, різали, шліфували, згладжували шорстку поверхню. Кістка слугувала в якості різних знарядь, вона була також матеріалом для виробів для обробки дерева, копання землі (наприклад, у вигляді кілочків?).

Усі згадані **технологічні прийоми** застосовувались за потреби і для виготовлення **прикрас і предметів мобільного мистецтва**. Серед

технічних прийомів оформлення мобільних скульптур Анетівки 2 фіксуються гравіювання, різьблення, шліфування, свердління, вирізання, прорізування ліній, різцеві сколи, ретуш, точкові удари для виокремлення частин тіла скульптур (наприклад, голови, шиї), рельєфні зображення тощо. Часто обирали природну заготовку, що формою нагадувала людину чи тварину, яку лише злегка підправляли. Зображення або вписувались у природну форму, або вирізались із м'якого чи відносно м'якого матеріалу, придатного до обробки.

Для Анетівки 2 характерні різні **способи створення отворів**, особливо в прикрасах. Для цього застосовували: хрестоподібне намічання майбутніх отворів, свердління, пробивання/проколювання, пиляння, різання, шліфування та загладжування.

На пам'ятці також зафіксовані залишки **технологій**, пов'язаних з активним **використанням мінеральних фарб**: розтирання та випал вохристих порід. Окрім цього, жителям Анетівки 2 були відомі **технології випалу глини** та виготовлення первісної «кераміки» (знайдені обпалені глиняна намистинка, глиняний округлий виріб і шматочки обпаленої глини).

Набір технологічних прийомів для обробки різних матеріалів (твердий і м'який камінь, кістка, ріг, випал вохри та глини тощо), залежно від завдання та властивостей матеріалу, на Анетівці 2 був надзвичайно широким і різноманітним. У кожному випадку обирали або комбінували відповідні техніки, що дозволяло колективу пізньопалеолітичних мешканців ефективно вирішувати майже будь-які виробничі завдання.

Піструіл І. В.

к.і.н., доцент кафедри історії

ЧНУ імені Петра Могили,

директор Одеського археологічного

музею НАН України

ДЕЯКІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ НАД СТРАТИГРАФІЄЮ ВЕРХНЬОПАЛЕОЛІТИЧНОЇ СТОЯНКИ АНЕТІВКА I

Стоянка Анетівка I відкрита та досліджена на площі 35 м² у 1978 році Причорноморською експедицією під керівництвом В.Н. Станко. Пам'ятка розташована на західній околиці с. Анетівка (Доманівський район Миколаївської області), на другій лесовій терасі (17 м над

сучасним рівнем води) правого берега р. Бакшала. Тоді, в ході досліджень прослідковано наступну стратиграфію:

1. Сучасний гумусований ґрунт темного (до чорного) кольору, в нижній частині – сірувато-жовтий, із залишками коренів рослин – 0-0,6 м;

2. Щільний лесоподібний суглинок сірувато-палевого відтінку, з великою кількістю вапнякових включень – 0,6-1 м;

3. Еолово-делювіальний горизонт жовтувато-палевих лесоподібних суглинків зі стовбчастою структурою, зовнішньо нагадує похований ґрунт. Карбонатні включення зустрічаються рідко – 1-1,1 м;

4. Лес світло-жовтого кольору – від 1,1 м.

Невеликі за обсягом археологічні роботи біля розкопу 1978 року були проведені на пам'ятці у 1981 та 2005-2006 рр. В 2014 та 2018-2021 роках дослідження стоянки були продовжені поряд з розкопом 2 1981 року, матеріали якого довгий час не були опубліковані.

У 2014 році вздовж південної та східної бровок розкопу 1981 р. була здійснена зачистка, яка показала стратиграфію, в загальних рисах подібну до стратиграфії розкопу 1978 р.

Профіль східної стінки демонструє таку стратиграфію:

1. Чорнозем потужністю від 30 до 50 см;

2. Сірий суглинок – 20-50 см;

3. Сірий (з домішкою блакитного і палевого відтінків) глинистий прошарок – до 10 см. Прошарок фіксується над сіро-жовтими суглинками та під ними, достатньо щільний, і, можливо, пов'язаний з давніми водними потоками. Простежується не по всій площі відкладень;

1. Сіро-жовтий суглинок (перехідний шар) – 10-25 см;

2. Яскраво-жовтий лесоподібний суглинок (з вкрапленнями глини-«білоглазки»); частково – без «білоглазки» і при цьому іноді сильно опіщаний. Видима потужність – до 30 см.

Як вже вказувалось, стратиграфія розкопу 2 1981 р., в загальних рисах, подібна до стратиграфії розкопу 1978 р. Однак є і деякі розбіжності.

По-перше, не простежуються «піки» залягання археологічного матеріалу. У розкопі 1981 р. його кількість поступово збільшується до глибини 0,5-0,75 м, а потім зменшується. Можливо, це пов'язано з різною потужністю горизонтів, обраних для аналізу матеріалів 1978 р. та 1981 р. досліджень.

По-друге, потрібно встановити походження сірого щільного глинистого прошарку, який простежений окремими плямами і по

різних стратиграфічних горизонтах. Наразі можна припустити декілька версій його походження:

1. Прошарок сформований діяльністю землерийних тварин.

2. Виник внаслідок «діяльності» водних потоків в різних геологічних періодах.

3. Така щільність та колір сформувались на стінках розрізу внаслідок потужних злив у 2014 році в ході досліджень. Все це потребує подальшого уточнення та аналізу.

Гребенников В. Б.

завідуючий науково-методичним відділом
Миколаївського обласного краєзнавчого музею

Стебліченко В. С.

краєзнавець, м. Миколаїв

ЗНАХІДКА КЕЛЬТА У НИЖНІЙ ТЕЧІЇ ІНГУЛЬЦЯ

Втульчасті сокири кельти доби пізньої бронзи добре відомі археологічній науці. Вони були розповсюджені у багатьох регіонах Європи та на півдні Західного Сибіру. Досить багато їх знайдено або у складі скарбів, або поодинокі у Надчорномор'ї. Серед них переважна більшість знайдена у Степовому Побужжі-Поінгуллі та Нижньому Подніпров'ї. У степовій частині Інгульця знахідки кельтів нам невідомі.

Тепер про даний артефакт. Сокира була знайдена у грудні 2024 р. під час земельних робіт на полі у 1,5 км на північний схід від села Романово-Булгакове Баштанського (колишній Снігурівський) району Миколаївської обл. на правому крутому березі р. Інгулець у, приблизно, 200 м. від уріза води. Цей регіон (понижся Інгульця) добре відомий значною кількістю поселень доби пізньої бронзи, зокрема, сабатинівської культури. В цій місцевості відомо до десятка поселень данного періоду, але на місці знаходження предмета залишків поселення зафіксовано не було.

Метою публікації є ввести у науковий обіг цей артефакт. Нажаль, зробити аналізи сплаву металів, з якого виготовлений кельт, ми не маємо можливості, тому що він знаходиться у приватній колекції.

Його довжина - 8 см, ширина леза - 5,5 см, втулка – 4 x 3,5 см, крайня відстань вушок – 5 см. На краю втулки є маленький напівовальний виступ. Під краями втулки, навколо неї по колу проходить досить опуклий пружок, від якого йдуть досить великі

продовгуваті вушка. Від пружка вздовж вушок майже до самого кінця леза проходять грані. Лезо на кінці значно розширене, має закруглену форму, края загострені (рис.1).

Рис.1. Кельт з Нижнього Інгульця

В цілому по своїх загальних параметрах кельт не виходить за рамки інших подібних екземплярів.

Хоч кількість знайдених кельтів досить значна, але знайти даному екземпляру точну копію неможливо. Тому що ливарні форми у той час виготовлені з глини використовувалися задля відливки приблизно 10-20 разів, а у кам'яних формах, в залежності від породи - відливали до 150 штук. Також кожен майстер робив ливарну форму на свій власний розсуд, дотримуючись тільки загальних вимог, щоб знаряддя було надійним у використанні. Отже при такій малій кількості відливок, знайти через тисячі років ідентичний екземпляр неможливо.

Ми розглянемо аналогії тільки з найближчих регіонів до Інгульця. Треба зауважити, що розглядаючи велику кількість кельтів знайдених в Україні, Молдові та деяких найближчих до них регіонів, нам не вдалося знайти найбільш схожі типи сокир до Інгулецької. Пошук йшов у двох напрямках – це наявність двох вушок та закруглений і значно розширений край леза. Наявність двох вушок досить поширений серед кельтів доби пізньої бронзи, а от форма леза точних аналогій немає.

Кельти із широким напівкруглим лезом, яке має загострення на кінцях відомі ще у добу середньої бронзи. Така схожа сокира сейменського типу (доба середньої бронзи) відома зі скарбу, який було знайдено у Черкаській області. Але за всіма іншими параметрами

вона відрізняється від інгулецької. Остання безумовно належить до пізньої бронзи.

Досить схожий до інгулецького кельта екземпляр, знаходився у колекції Ханенко. За описом він був знайдений на теренах Центральної України. Та край його леза помітно вужчий.

Більш близька до нього сокира зі скарбу знайденого на городищі Дикий Сад у Миколаєві. Тут існує слабкий пружок навколо втулки та два вушка, але кінець леза не такий широкий, як у інгулецького. Скарб, як складова городища, датується білозерською культурою.

Дуже схожий за типологією кельт знайдений у Знам'янці. На відміну від інгулецького, він має геометричний орнамент з трикутників під пружком, більш закруглені вушка та трохи менше розширення кінця леза. В. Клочко відносить цей екземпляр до білозерської культури.

Таким чином можна зробити попередній висновок (без металографічних і спектроаналітичних досліджень), що дана втульчаста сокира кельт належить до фінального етапу (білозерського) доби пізньої бронзи.

Бронзоливарне виробництво у той час досягло великих масштабів. Ще під час існування сабатинівської культури знаряддя з бронзи почали масово виготовлятися в місцевих осередках металообробки. Правда на фінальному етапі кількість виробів значно зменшується у зв'язку зі значним відтоком населення з Північного Причорномор'я.

Пелик О. В.

студент 2 курсу спеціальності 032

«Історія та археологія»,

НУК імені адмірала Макарова

Науковий керівник:

Горбенко К. В.

старший викладач кафедри історії

ЧНУ імені Петра Могили

ПОСЕЛЕННЯ САБАТИНІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ТЕРИТОРІЇ МИКОЛАЇВЩИНИ

У XV-XIII ст. до н. е. степи Північного Причорномор'я від Дніпра до гирла Дунаю, неширока смуга Лівобережжя від низів Дніпра до Приазов'я, а також Крим, були зайняті племенами сабатинівської культури, які генетично пов'язані з попередніми племенами

бабинської культури. При цьому, центром сабатинівської культури, на думку дослідників, стала саме територія сучасної Миколаївщини, яка розташована в межах Причорноморської низовини в басейні нижньої течії р. Південний Буг. Дана територія характеризується сприятливими географічними та природними умовами, які упродовж тисячоліть відігравали ключову роль у розвитку людських спільнот.

Вирішення проблем культури – виділення територіальних варіантів, хронологічних груп, питань господарства та палеодемографії можливі лише при здійсненні досліджень поселень. Значним внеском у вирішення цих проблем є систематичні столітні польові роботи на виділеній території.

Початок дослідження пов'язаний з іменами А. В. Добровольського та Ф. Т. Камінського, які у 1920-х рр. проводили розвідки, зокрема фіксуючи й пам'ятки епохи бронзи, через недостатню кількість джерел вони були віднесені до «до скіфських». Активізація розкопок у 1960-1990 рр. пов'язана з масовим будівництвом зрошувальних систем та водосховищ на Миколаївщині. За сорок років, членами Інгульської (Миколаївської) експедиції досліджено комплекс пам'яток біля сіл Щуцьке, Виноградний Сад, Кременчук, Бузьке, біля скелі «Пугач», а також в Ташлицькій балці. Матеріали, отримані у результаті багаторічних польових робіт у вище згаданих районах, стали підґрунтям для виокремлення сабатинівської культури І.М. Шарафутдіновою наприкінці 1970-х рр. У 1990-х рр. співробітники ДІОПК провели масштабні розвідки, внаслідок яких відкрито близько десятка пам'яток окресленої епохи (Велика Мечетня I, Трудове III, Новополтавка I, Пелагіївка III, Кам'яна Балка I тощо). Дослідження поселень культури продовжуються і досі: Лідина Балка (багатошарове) та Гард (багатошарове). Тому постійно з'являється новий матеріал, що потребує аналізу та публікації.

У результаті багаторічних польових досліджень на території регіону відкрито близько 250 поселень. За їх кількістю і щільністю регіон займає одне з провідних місць серед степових регіонів Євразії, а також ареалу землеробських племен Південно-Східної Європи.

Вони розташовані густо і близько один до одного, кількість їх майже не поступається, а в ряді районів і перевершує число сучасних населених пунктів. Відстань між поселеннями від 1,5-2 до 5-10 км (рис. 1).

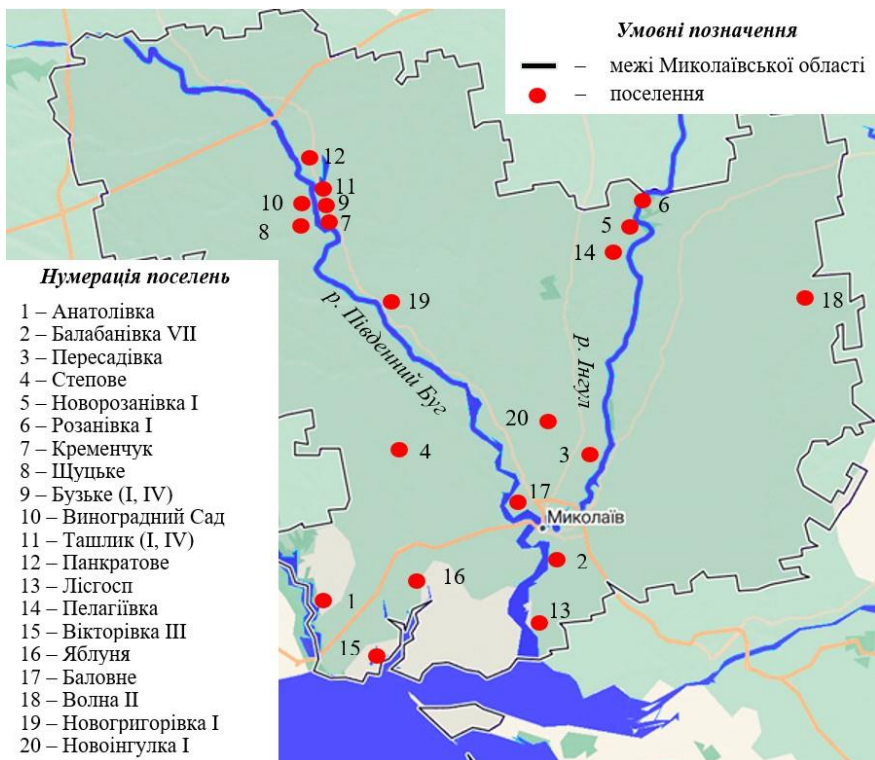

Рис. 1. Найбільш досліджені поселення сабатинівської культури на території Миколаївщини.

Пам'ятки розподіляються на 3 групи за топографічним розташуванням.

Найчисленнішу групу становлять низькорозташовані поселення. Одні з них займають плоскі, рідше піднесені ділянки заплави (на р. Інгул – Отрадне, Піски, Садове; р. Інгулець – Володимирівка, Калуга тощо). Як правило, вони займають відносно невелику площу і мають незначну потужність культурного шару.

Високорозташовані поселення становлять другу групу за чисельністю. Пам'ятки займають ділянки високого берега річки, їх притоків, миси. На краю високого берега річки знаходиться поселення біля с. Пересадівка. Поселення біля с. Антонівка розташовувалося на закруті річки, на відстані близько 100 м від краю берега на краю

пологого плато, подібне розташування мають і поселення Карлівка I, Ташлик IV, Розанівка I. У прибережній частині розташовані поселення біля с. Анатолівка, Баратівка, Лупарево, Снігурівка, Карлівка, Виноградівка, Ясна Поляна, Волна II, Сергіївка тощо.

Виділяється ще одна група поселень, розташованих у глибині степу, на плато. Поселення Балабанівка VII знаходилося за 6 км на схід від Бузького лиману на лівому березі. Пам'ятка займала ділянку плоскої степової рівнини. Поруч знаходилися подові низини, розмірами: 400х270 м та 290х210 м.

Ймовірно, ці степові озера якийсь час (до середини літа) могли бути джерелом води для мешканців поселення та використовуватись для господарських та виробничих потреб. На території Балабанівки VII виявлено криницю, діаметр горловини 0,6-0,9 м, глибиною понад 3 м.

Площа поселень коливається в середньому від 0,5 до 6 га, але є пам'ятки, що сягають площі 20 га (Ташлик I). Більша частина не перевищує 2 га. На жаль, нині пам'ятки з малою площею практично не досліджені.

Відносно гарна вивченість окремих поселень дає можливість дослідникам розділити їх за періодами існування. До ранньосабатинівських відносять пам'ятки Вікторівка III, Нечаянне I та частина поселення Пересадовка. Поселення середнього періоду: Леонідівка, Степове, Новорозанівка I, Розанівка I, Ташлик I. До пізньосабатинівських належить Анатолівка.

У географічному розміщенні поселень виокремлюється кілька типів.

Найбільш поширеним є стрічковий, коли поселення розташовуються вздовж річкових долин і вододілів, часто дотримуючись їх вигинів. У Ташлицькій балці 7 пам'яток повторювали вигин балки і займали переважно лівий схил. Костянтинівська група поселень витягнута вздовж основного русла річки, часто займає і острови. Аналогічне планування мають поселення у басейні рік Інгул, Висунь, Тилігул тощо.

Розташування поселень у вигляді кушів найбільш характерне для сабатинівської культури. Відстань між поселеннями не перевищує 3 км. Усередині кушів виділяються великі поселення, що займають домінуюче положення в групі. Це добре простежується на поселеннях, розташованих у Ташлицькій балці, в якій досліджено сім пам'яток. Серед них найбільшим є поселення Ташлик I, з чітким плануванням, відокремленими виробничими комплексами.

Гніздовий тип розміщення найчастіше простежується у долинній та водороздільній топографічних групах поселень. Зазвичай вони

розташовуються окремими скупченнями – гніздами, займаючи ділянки річкових долин і балки (Розанівка I), що впадають у них, а також яри. Чисельність поселень коливається від 2-4 (Степанівська, Каменська) до 6-10 (Сергіївська, Галаганівська та ін.). Гніздо поселень біля с. Виноградівка налічує 4 пам'ятки, дві з яких розташовані в долині річки, а ще дві на схилі балки, що впадає в долину.

Розпорошене (дисперсне) розташування відоме на всій території, що розглядається. Зазвичай 1-2 поселення займають ділянку балки, нерідко перебуваючи в 2-3 км, більше (Богданівка, рідше – 6-10 км Балабанівка, Новогригорівка) від річки.

Виділяється декілька варіантів забудови поселень:

1. Рядова відокремлена забудова вуличного типу простежується на поселенні Лупареве. Житла розташовувалися попарно, утворюючи ряд, фасадом були повернуті на вулицю. Між житлом існували великі розриви, нічим не забудовані.

2. Однорядна забудова вуличного типу з близько розташованими житлами виявлена на поселенні Ташлик I. Приміщення (будівельні комплекси) були відокремлені один від одного вузьким простором. Вуличне планування досліджене на поселенні Суха Балка.

3. Гніздова забудова була однією з найпоширеніших для пам'яток сабатинівської культури. Так, на поселенні Ташлик IV, приміщення були відокремлені один від одного вузькими проходами-вуличками. До великих приміщень примикали будівлі менших розмірів. Подібна гніздова схема розташування житла простежена на нижній ділянці поселення Бузьке IV. У групі виділяється одне-два великих приміщення, до яких примикають споруди менших розмірів. Гніздове планування простежено і на ряді інших поселень: Пересадівка, Новорозанівка II, Анатолівка, Баловне, Новогригорівка та ін.

4. Відокремлена садибна забудова зафіксована на поселенні Щуцьке I. Садиби розташовувалися 8-15 м одна від одної. Подібне планування жител в інших районах невідоме.

5. Унікальний терасний тип забудови характерний для поселення Степове, у якому помешкання розташовувалися на пологому схилі балки.

Окресленими типами не вичерпується все різноманіття забудови. У міру зростання поселення приміщення будувалися на вільних ділянках та були пов'язані як з рельєфом місцевості, так і з господарсько-виробничими потребами. Ряд шкідливих виробничих комплексів віддалено від житлових зон (Ташлик I та Бузьке IV).

На думку Ю.О. Чернієнко можна виділити 5-ть районів, що мають свої особливості домобудівництва, 2-а з них знаходяться на території сучасної Миколаївщини:

1. Степове Буго-Дністровське межиріччя. Переважає кам'яне домобудівництво, але трапляється і глинобитне (Виноградний Сад). Зафіксовано випадки спорудження стін із каменю на всю висоту. Названий регіон виділяється найбільшою різноманітністю систем кладок. Основи стін склалися з одного, двох, трьох і більше шарів каміння. Тришарові стіни були однорідними або двопанцирними із забутовкою простору дрібним камінням, землею, глиною. Можна виділити кладки, що наближаються до рядових (вони складають виняток), і іррегулярні постелисті, бутові, орфостатні (з встановленням каменів, майже завжди звернених на фасад постелью, на ложок, тичок і тим і іншим способом в одній і тій же стіні, рідше - під кутом). Найчастіше той чи інший принцип кладки в чистому вигляді не витримувався навіть у межах однієї стіни. Переважають наземні приміщення, але є кам'яні напівземлянки, злегка (на 0,1 - 0,35 м) поглиблені приміщення з кам'яними стінами, викладеними як починаючи з підлоги, так і лише в наземній частині, а також приміщення з різним ступенем поглибленості стін. Більшість приміщень мають у плані прямокутну (підпрямокутну) форму, причому деякі з них мають прямокутні виступи-тамбури. Будівлі як однокамерні, так і багатокамерні з функціональною диференціацією приміщень.

2. Степова зона к сходу від Південного Бугу. Поряд з кам'яно-глинобитними будинками, зрідка зустрічаються напівземлянки та злегка поглиблені приміщення, побудовані без застосування каменю. Кам'яні основи стін одношарові, двошарові, тришарові двопанцирні із забутовкою простору землею або глиною, рідше багатошарові однорідні. Кладки в основному іррегулярні постелисті ложкові та орфостатні. З поглиблених кам'яних приміщень сабатинівським часом чітко датуються злегка заглиблені з кам'яними стінами, викладеними починаючи з підлоги, рідше приміщення з різним ступенем поглибленості. Переважають прямокутні в плані, але є й округлі, підтрикутні, овальні, трапецієподібні, а також однокамерна апсидальна побудова мегаронного типу. Приклад подібного типу домобудівництва наявний на поселенні Розанівка І. Центральне місце у комплексі займає житлове приміщення прямокутної форми з загальною площею 40,32 м², що носить характер злегка заглибленої конструкції на кам'яному фундаменті. З південної та західної сторін до нього примикає дві прибудови господарського призначення. До східної

частини приміщення примикає прибудова ймовірно виробничого характеру з ямами різного функціонального призначення. При спорудженні кладок використовували постелисто-ложковий принцип.

Тож, особливостями є існування поселень із чітким вуличним плануванням, житлами прямокутної форми та поселеннями з багатокамерними забудовами нечіткого планування з різноманітними прибудовами господарського та житлового призначення.

Широка різноманітність поселень сабатинівської культури вказує на складну соціально-економічну структуру тогочасного суспільства, синкретичний характер культури та різке збільшення кількості населення, котре для заселення використовувало усі можливі, різноманітні за топографічним розташуванням, території, навіть у глибині степу.

Отже, на теренах сучасної Миколаївщини розташовані різноманітні за топографією, розмірами, плануванням, особливостями домобудівництва поселення сабатинівської культури, що створює ґрунтовну базу для різнопланових досліджень епохи. У результаті столітніх польових робіт зібрано тисячі артефактів (кераміка, вироби з бронзи, каменю, кістки, ливарні форми, палеоботанічний матеріал тощо). Дана колекція матеріалів дає можливість сповна реконструювати життя стародавніх спільнот у регіоні у добу пізньої бронзи.

Перспективними можна вважати розвідки у глибині степу, у віддалені від річок та камеральні дослідження артефактів з уже розкопаних пам'яток, оскільки за роки багаторічних польових робіт накопичилась величезна кількість матеріалу, котрий потребує обробки та введення в науковий обіг.

Горбенко К. В.

старший викладач кафедри історії

ЧНУ імені Петра Могили,

керівник досліджень городища Дикий Сад

Жирок Ю. В.

викладач історії

Миколаївського професійного коледжу

інформаційних технологій та електроінженерії,

заступник керівника досліджень городища Дикий Сад

**ГОСПОДАРСЬКО-РИТУАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС ДАЛЬНЬОГО
«ПЕРЕДМІСТЯ» УКРІПЛЕНОГО ПОСЕЛЕННЯ ДИКИЙ САД**

Укріплене поселення Дикий Сад відноситься до білозерської археологічної культури (кінець 2-го тисячоліття до н.е.) та розташовувалось на високому плато лівого берегу річки Інгул при її впадінні у річку Південний Буг (історична частина сучасного міста Миколаїв, перехрестя вулиць Адміральська та Набережна). За своєю будовою воно мало форму овалу (загальна відома площа складає близько 4,0 га). Регулярні вишукування археологічного об'єкту тривають майже 35 років. За цей час вдалося визначити структуру та характер пам'ятки, проаналізувати основні риси матеріальної культури та розвиток господарства населення регіону епохи фінальної бронзи.

У межах території Дикого Саду досліджено 57 об'єктів (житлові, господарські, господарсько-культові, ритуально-культові, оборонні, громадські та господарські майданчики). Окрім цього, відомо про понад 20-ть споруд, що поки не розкопані. Виходячи із загальної площі укріпленого поселення, відомих та знищених споруд (природня ерозія та забудова сучасного міста), кількість давніх об'єктів могла доходити до 100-150 одиниць.

Структурно Дикий Сад складався з «*цитаделі*» (25 споруд), що огорожувалася основним ровом; ближнє (9 споруд) й дальнє (23 споруди) «*передмістя*», що огорожувалося зовнішнім ровом з ярами; «*посад*», що протягнувся за зовнішнім ровом. Його територія залишається недослідженою, окрім великої господарської ями для зберігання зерна (рис. 1).

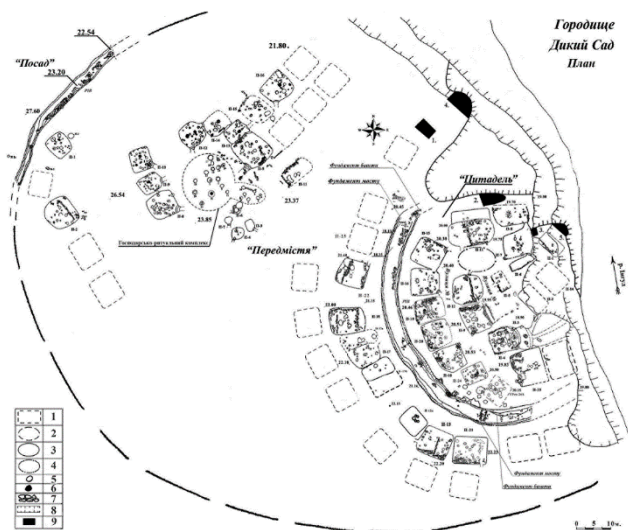

Рис. 1. План укріпленого поселення Дикий Сад.

1 – межі ймовірних об'єктів; 2 – межі городища; 3 – контури приміщень; 4 – центральний майданчик; 5 – ями; 6 – вогнища; 7 – кам'яні кладки; 8 – рів; 9 – контури розкопів 1956 року.

Власне, дальнє «*передмістя*» розташовувалося в північно-західній частині укріпленого поселення, на відстані 50 метрів від «*цитаделі*». В його межах зафіксовано 23 археологічних об'єкта. Серед них 17 приміщень (житлові, господарські та господарсько-ритуальні); господарсько-ритуальний комплекс; чотири зовнішні господарські ями (по дві ями навколо приміщень № 1 та № 15); зовнішній рів із кам'яними залишками стіни.

За конструктивним принципом приміщення розташовувалися рядами, з врахуванням природнього нахилу плато.

Більшість будівельних споруд укріпленого поселення Дикий Сад використовувалось мешканцями як житлові та господарські приміщення. Однак, зустрічаються й споруди ритуально-культового та ритуально-господарського призначення.

Саме до таких споруд й відноситься господарсько-ритуальний комплекс, що розташовувався в межах центральної частини дальнього «*передмістя*» укріпленого поселення (18,0x20,0м).

Комплекс зафіксовано на рівному майданчику, що обмежувався наступними приміщеннями: з півдня: №№ 7, 6; з заходу: №№ 8, 9, 10; з півночі: №№ 12, 14, 13; зі сходу: №№ 5 та 11 (рис. 2). Він складався з 21 ями різного функціонального призначення: господарські (7 ям) – № 2, 3, 4, 6, 9, 17, 21; ритуально-культові (5 ям) – № 8, 10, 11, 16, 20; господарсько-культові (9 ям) – № 1, 5, 7, 12, 13, 14, 15, 18, 19. Зазначені ями розрізняються за розміром, формою, заповненням та характером застосування (рис. 2).

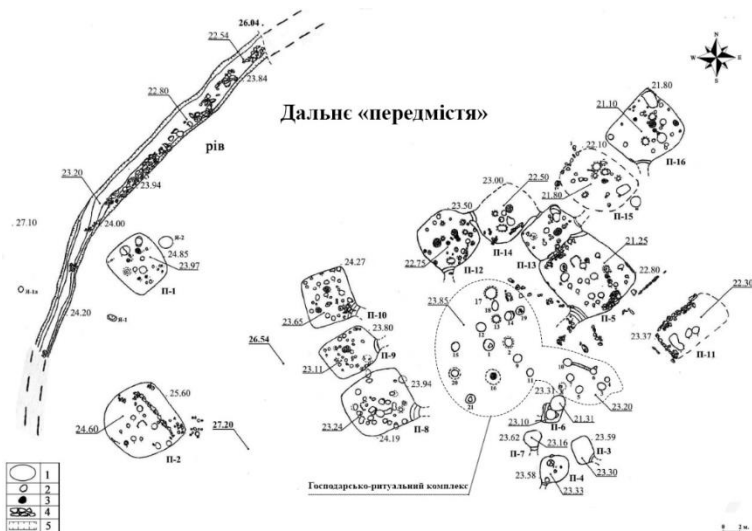

Рис. 2. План дальнього «передмістя» укріпленого поселення
Дикий Сад.

1 – контури приміщень; 2 – ями; 3 – вогнища; 4 – кам'яні кладки;
5 – рив.

Господарські ями (№ 2, 3, 4, 6, 9, 17, 21), в плані округлі, переважно грушовидної форми з розширенням в нижній частині (верхній діаметр від 0,65 до 1,4 м; нижній діаметр від 0,7 до 1,9 м; глибина від 0,8 до 2,0 м). Ями заповнено керамікою, кам'яними знаряддями та вапняковими плитами та бутом, кістками тварин й риби, деякі ями мають кам'яне облицювання.

Ями ритуально-культового характеру (№ 8, 10, 11, 16, 20) значно відрізняються від господарських. В плані округлі, переважно грушовидної форми з розширенням в нижній частині (верхній діаметр від 0,50 до 1,15 м; нижній діаметр від 1,0 до 1,8 м; глибина від 0,65 до 1,25 м). У верхній частині частина ям перекрита вогнищами та забутована вапняковим камінням у великій кількості. Заповнення містить керамічний посуд в горілому ґрунті, деревне вугілля, предмети з кістки, кам'яні знаряддя, поховання людських черепів без нижньої щелепи, антропоморфних фігурок та стел, кам'яних фалосів, частин скелетів тварин, антропоморфні стели тощо.

Найбільш цікавими є ями № 11, № 16 та № 20. Яма № 11 мала циліндричну форму та майже стерильно заповнення, крім поховання частини молодого теля. В ямі № 20 знаходилося поховання трьох людських черепів (жінка, чоловік, підліток), заготівка «ковзана» з кістки коня, астрагали, фрагмент антропоморфної стели та посудини антропоморфної форми з отвором в центрі тулуба (поховальна урна). Усередині урни в горілому ґрунті зафіксовано рибні кістки, астрагал і людський хребець (дитина). В ямі № 16 – поховання кам'яної моделі фалоса вперемішку з вапняковим бутом, керамічним посудом, риб'ячими кістками.

Ями *господарсько-культового* типу (№ 1, 5, 7, 12, 13, 14, 15, 18, 19) поєднували в собі господарські та культові характеристики. В плані овальні та округлі, циліндричної та грушвидної форми з розширенням в нижній частині (верхній діаметр від 0,90 до 1,25 м; нижній діаметр від 0,7 до 2,05 м; глибина від 0,30 до 1,50 м). Ями заповнено переважно керамічним посудом, вапняковими плитами та бутом, кістками тварин і риби, деякі ями мають кам'яне облицювання (рис. 3).

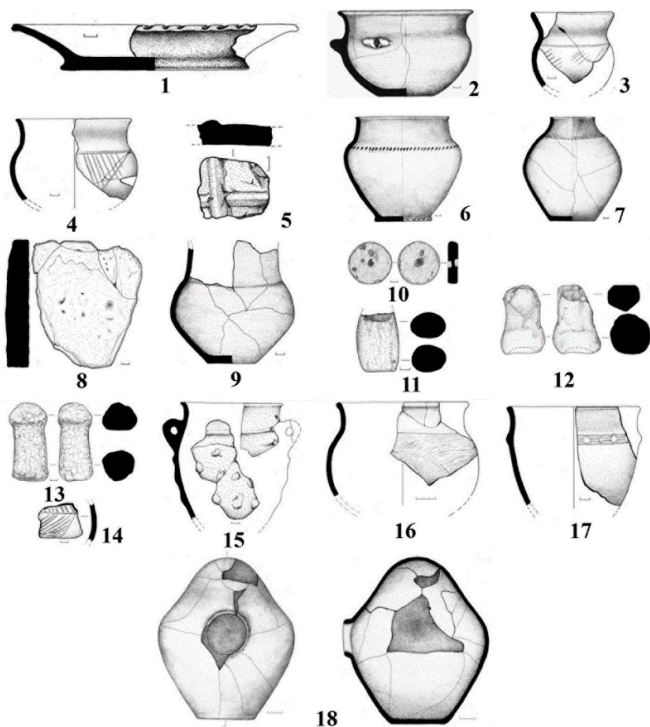

Рис. 3. Артефакти з заповнення ям.

Господарські ями: 1, 2 (№ 6); 3, 4 (№ 9); 5, 6 (№ 17). Ритуально-культові: 7 (№ 8); 8 (№ 10); 9–13 (№ 16); 18 (№ 20). Господарсько-ритуальні: 14, 15 (№ 5); 16, 17 (№ 15). Керамічний посуд та предмети з глини: горщики різних типів – 6, 7, 15; денце горщика з хрестоподібним пружком – 5; келихи – 3, 4, 9, 14, 16; миска 1-го типу – 1; чаші – 2, 17; керамічний диск – 10; поховальна урна – 18. Кам'яні предмети: антропоморфна стела – 8; фалоси – 11,13; антропоморфна статуетка – 12.

Отже, ями розташовувалися у самому центрі дальнього «передмістя» на рівному майданчику загальною площею близько 360м², між його основними приміщеннями. Зазначене скупчення ям, які не перекривали одна одну, можна охарактеризувати як господарсько-ритуальний комплекс, що використовувався усією громадою. Господарські ями використовувалися для зберігання продуктів; ритуально-культові – відправлення певних ритуальних дій (культ предків, родючості тощо); господарсько-культові – мали синкретичний характер.

Карнаух Є. Г.

провідний фахівець лабораторії археології та етнології
ЧНУ імені Петра Могили

Смирнов О. І.

провідний фахівець лабораторії археології та етнології
ЧНУ імені Петра Могили

**ДО ІНТРОПРЕТАЦІЇ ПОХОВАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ І СТ.
Н.Е. НА МИКОЛАЇВСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ**

Економічна і політична історія Північного Причорномор'я перших століть н.е. невід'ємно пов'язана з грецькими полісами регіону. Одним із найважливіших грецьких міст була Ольвія. Після гетської навали Бурибісти поліс пережив кризу, проте в перших століттях н.е. знову стає основним економіко-політичним центром Північного Причорномор'я. Ольвіополіти перебували в оточенні варварських племен сарматів і значно еллінізованих жителів пізньоскіфських городищ Нижнього Дніпра. У зв'язку з цим участь останніх у політичному та економічному житті поліса становить безсумнівний

інтерес. Відкриті в 2011 р. Могильник елліністичного часу і могильник I-II ст. н. е. у м. Миколаїв, допомагають краще зрозуміти, хто населяв прикордоння ольвійської хори.

Аварійно-рятувальні роботи в районі Старофлотських казарм проводилися восени 2011 р. Вони були пов'язані з прокладанням нових комунікацій до будівлі казарм, переданих у розпорядження Миколаївського обласного краєзнавчого музею. Будівельниками за допомогою землерийної техніки було прокладено траншею завдовжки до 30 м і завширшки 0,6-0,8 м, що починалася від оглядового водопровідного колодязя, розташованого з південно-східного боку перехрестя вулиць Набережної та 2-ої Слобідської, і тягнулася далі на південь уздовж вулиці Набережної.

Під час робіт та подальшого археологічного дослідження було виявлено 6 поховальних споруд, які містили 7 похованих.

Конструкції поховальних споруд були представлені: підпрямокутні ями (2), підбійна могила (1), склеп з дромосом (2), поховання в дромосі (1). Орієнтування похованих різноманітне, безсистемне. Особливий інтерес представляє собою поховання у дромосі склепу де було виявлено 2 повні скелети. Поховання парне (кісткові рештки чоловіка і жінки (?)) були покладені витягнуто на спині, у дзеркальному відношенні один до одного, череп чоловіка був орієнтований на південь, жіночий на північ. Поховані були розділені кам'яною перегородкою. Під камінням закладу були виявлені кісткові залишки дитячого скелету. У заповненні склепу були виявлені фрагменти амфорної тари і бронзова пряжка. Інше поховання було здійснене в склепі, череп якого був орієнтований на схід, а в похоронному інвентарі були присутні фібули «леб'язинської» серії - 2 одиниці, світло-глиняний глечик з ручкою, бронзовий браслет із шишечками, чорнолощена таріль з покладеною всередину ногою барана, а також сердолікова намистина.

Виходячи з цього можемо припустити синкретичний характер цих поховань. Подібні конструкції склепів широко поширені як у похованнях «пізніх скіфів» Нижньодніпровських городищ, так і в Криму.

Поховальний інвентар так само характерний для «пізньокіфських» племен, однак серед поховального інвентарю присутні речі, характерні для сарматських поховань, - наприклад, глечик з ручкою, своєю чергою, в сарматських похованнях трапляються «пізньоскіфські» бронзові браслети із шишечками. Теж саме стосується і поховального обряду, - схрещені гомілки ніг, тарелі з напутньою їжею. Орієнтування похованого на схід простежено в похованнях Передкавказзя,

Прикубання і Криму, і деякі дослідники пов'язують його з інвазією варварських племен у степи Північного Причорномор'я і Криму. Валетоподібні положення похованих у поєднанні з похованням дитини відоме в сарматський час зустрічався він і в «пізньоскіфських» пам'ятках Криму.

Поховання могильника «Старофлотські казарми» можна пов'язувати з «пізньоскіфським населенням» I-II ст. н.е., це може бути перша відома пам'ятка «пізніх скіфів» в Нижньому Побужжі. Ці поховання доповнюють карту «пізньоскіфських» пам'яток, на Дністрі та Дніпрі, і надалі можуть слугувати важливим аргументом для реконструкції міграційних шляхів варварських племен у Північному Причорномор'ї I-II ст. н.е.

Виходячи з вигідного географічного положення, ми припускаємо, що виявлений могильник, був залишений населенням, яке проживало на території поселення (не досліджено), що знаходиться на території суднобудівного заводу ім. 61 Комунара. Це поселення могло виконувати роль «Північної Брами» Ольвійської держави. Його мешканці контролювали переправу через р. Інгул і могли виконувати митні функції. Римський укріплений табір, що знаходився на правому березі Бузького лиману (уроч. Дідова Хата), міг слугувати своєрідним опорним пунктом для підтримки населення, що мешкало в районі поселення Миколаїв-6, де, імовірно, так само стояв римський загін. Ймовірно, що основу громади склали жителі Ольвії, які залишили своє місто під час навали Бурбести у I ст. до н.е., що сховалися в середовищі дружніх варварів, сталася значна асиміляція варварського населення з еллінами. Тут, на північному кордоні Ольвійської хори відбувалися безпосередні контакти з варварськими племенами - з населенням «пізньоскіфських» городищ пониззя Дніпра, сарматами, які кочували поблизу (могильник I-II ст. н.е. Усть Кам'янка, окремі аристократичні поховання біля с. Ковалівка та Весняне), а також починався сухопутний шлях до Криму.

В етнічному складі осілого населення, що залишило могильник «Старофлотські казарми», були присутні представники варварів, проте, судячи з усього, явно не військового прошарку, швидше за все, це були торговці або ремісники (виходячи з досліджених поховань).

З огляду на більшу схожість поховального обряду та артефактів із поховань могильника «Старофлотські казарми» з синхронними пізньоскіфськими комплексами на Нижньому Дніпрі, можна говорити про просування на захід або (на думку деяких дослідників) на схід носіїв «пізньоскіфської» культури. Представники значно еллінізованих «пізньоскіфських» городищ Нижнього Дніпра, як і сармати,

безумовно, брали участь в економічному і політичному житті Ольвійської держави, що знаходить свої підтвердження в поховальному обряді прикордонного поселення, розташованого на Миколаївському півострові.

Карнаух Є. Г.

провідний фахівець лабораторії археології та етнології
ЧНУ імені Петра Могили

Смирнов О. І.

провідний фахівець лабораторії археології та етнології
ЧНУ імені Петра Могили

ДО ІНТРОПРЕТАЦІЇ ПОХОВАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ І СТ. Н.Е. НА МИКОЛАЇВСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ

Економічна і політична історія Північного Причорномор'я перших століть н.е. невід'ємно пов'язана з грецькими полісами регіону. Одним із найважливіших грецьких міст була Ольвія. Після гетської навали Бурибісти поліс пережив кризу, проте в перших століттях н.е. знову стає основним економіко-політичним центром Північного Причорномор'я. Ольвіополіти перебували в оточенні варварських племен сарматів і значно еллінізованих жителів пізньоскіфських городищ Нижнього Дніпра. У зв'язку з цим участь останніх у політичному та економічному житті поліса становить безсумнівний інтерес. Відкриті в 2011 р. Могильник елліністичного часу і могильник I-II ст. н. е. у м. Миколаїв, допомагають краще зрозуміти, хто населяв прикордоння ольвійської хори.

Аварійно-рятувальні роботи в районі Старофлотських казарм проводилися восени 2011 р. Вони були пов'язані з прокладанням нових комунікацій до будівлі казарм, переданих у розпорядження Миколаївського обласного краєзнавчого музею. Будівельниками за допомогою землерийної техніки було прокладено траншею завдовжки до 30 м і завширшки 0,6-0,8 м, що починалася від оглядового водопровідного колодязя, розташованого з південно-східного боку перехрестя вулиць Набережної та 2-ої Слобідської, і тягнулася далі на південь уздовж вулиці Набережної.

Під час робіт та подальшого археологічного дослідження було виявлено 6 поховальних споруд, які містили 7 похованих.

Конструкції поховальних споруд були представлені: підпрямокутні ями (2), підбійна могила (1), склеп з дромосом (2), поховання в дромосі

(1). Орієнтування похованих різноманітне, безсистемне. Особливий інтерес представляє собою поховання у дромосі склепу де було виявлено 2 повні скелети. Поховання парне (кісткові рештки чоловіка і жінки (?) були покладені витягнуто на спині, у дзеркальному відношенні один до одного, череп чоловіка був орієнтований на південь, жіночий на північ. Поховані були розділені кам'яною перегородкою. Під камінням закладу були виявлені кісткові залишки дитячого скелету. У заповненні склепу були виявлені фрагменти амфорної тари і бронзова пряжка. Інше поховання було здійснене в склепі, череп якого був орієнтований на схід, а в похоронному інвентарі були присутні фібули «леб'язинської» серії - 2 одиниці, світло-глиняний глечик з ручкою, бронзовий браслет із шишечками, чорнолощена таріль з покладеною всередину ногою барана, а також сердолікова намистина.

Виходячи з цього можемо припустити синкретичний характер цих поховань. Подібні конструкції склепів широко поширені як у похованнях «пізніх скіфів» Нижньодніпровських городищ, так і в Криму.

Поховальний інвентар так само характерний для «пізньокіфських» племен, однак серед поховального інвентарю присутні речі, характерні для сарматських поховань, - наприклад, глечик з ручкою, своєю чергою, в сарматських похованнях трапляються «пізньоскіфські» бронзові браслети із шишечками. Теж саме стосується і поховального обряду, - схрещені гомілки ніг, тарелі з напутньою їжею. Орієнтування похованого на схід простежено в похованнях Передкавказзя, Прикубання і Криму, і деякі дослідники пов'язують його з інвазією варварських племен у степи Північного Причорномор'я і Криму. Валетоподібні положення похованих у поєднанні з похованням дитини відоме в сарматський час зустрічався він і в «пізньоскіфських» пам'ятках Криму.

Поховання могильника «Старофлотські казарми» можна пов'язувати з «пізньоскіфським населенням» I-II ст. н.е., це може бути перша відома пам'ятка «пізніх скіфів» в Нижньому Побужжі. Ці поховання доповнюють карту «пізньоскіфських» пам'яток, на Дністрі та Дніпрі, і надалі можуть слугувати важливим аргументом для реконструкції міграційних шляхів варварських племен у Північному Причорномор'ї I-II ст. н.е.

Виходячи з вигідного географічного положення, ми припускаємо, що виявлений могильник, був залишений населенням, яке проживало на території поселення (не досліджено), що знаходиться на території суднобудівного заводу ім. 61 Комунара. Це поселення могло

виконувати роль «Північної Брами» Ольвійської держави. Його мешканці контролювали переправу через р. Інгул і могли виконувати митні функції. Римський укріплений табір, що знаходився на правому березі Бузького лиману (уроч. Дідова Хата), міг слугувати своєрідним опорним пунктом для підтримки населення, що мешкало в районі поселення Миколаїв-6, де, імовірно, так само стояв римський загін. Ймовірно, що основу громади склали жителі Ольвії, які залишили своє місто під час навали Бурбісти у I ст. до н.е., що сховалися в середовищі дружніх варварів, сталася значна асиміляція варварського населення з еллінами. Тут, на північному кордоні Ольвійської хори відбувалися безпосередні контакти з варварськими племенами - з населенням «пізньоскіфських» городищ пониззя Дніпра, сарматами, які кочували поблизу (могильник I-II ст. н.е. Усть Кам'янка, окремі аристократичні поховання біля с. Ковалівка та Весняне), а також починався сухопутний шлях до Криму.

В етнічному складі осілого населення, що залишило могильник «Старофлотські казарми», були присутні представники варварів, проте, судячи з усього, явно не військового прошарку, швидше за все, це були торговці або ремісники (виходячи з досліджених поховань).

З огляду на більшу схожість поховального обряду та артефактів із поховань могильника «Старофлотські казарми» з синхронними пізньоскіфськими комплексами на Нижньому Дніпрі, можна говорити про просування на захід або (на думку деяких дослідників) на схід носіїв «пізньоскіфської» культури. Представники значно еллінізованих «пізньоскіфських» городищ Нижнього Дніпра, як і сармати, безумовно, брали участь в економічному і політичному житті Ольвійської держави, що знаходить свої підтвердження в поховальному обряді прикордонного поселення, розташованого на Миколаївському півострові.

Снитко І. О.

к.і.н., старший науковий співробітник,
КП Миколаївський обласний краєзнавчий музей

Гаркуша Н. М.

провідний науковий співробітник
КП Миколаївський обласний краєзнавчий музей

ДО ПИТАННЯ ПРО КУЛЬТ ГЕРМЕСА В ОЛЬВІЇ ЗА АНТИЧНОЇ ДОБИ

В пантеоні Ольвійського полісу на різних історичних етапах, від доби архаїки до римського часу, культ Гермеса займав достатньо вагоме місце. Дослідженням його культу на базі посвят, нумізматики, короластики, свинцевої гліптики, графіті, амулетів, остраконів з малюнками та магічними написами, займались Дж. Хірст, П. Й. Каришковський, А. С. Русяєва та інші.

За різноманітними джерелами і в різні часи, в Ольвії, Гермеса вшановували як провідника душ померлих (Φυκσολομπος), Батьківського (Πατροιος), Агонія (Αγωνιος), Торгового (Εμπολαιος) та Ринкового (Αγοραιος).

Культ Гермеса у Нижньому Побужжі відомий з ранніх часів давньогрецької історії в регіоні. З острова Березань походить уламок мармурової герми.

Для самого раннього періоду історії Ольвії відомі зображення Гермеса на лекіфах. На них Гермеса зображали поруч з Хароном (іноді одна голова у шапці з крилами), у якості провідника душ померлих (Ερμης φυκσολομπος) у темне царство Аїда, в чому відображена катахтонічна та хтонічна сутність його культу. Ця імпортна кераміка, з відповідними сюжетами, безперечно використовувалась ольвіюполітами безпосередньо в ритуальних цілях.

Особливий інтерес уявляють зображення Гермеса на свинцевих фігурках-гермах V ст. до н.е. в «сімейному колі», з Афродітою та Пріапом. На цьому вотивному «триптиху» Гермес зображений в архаїчному стилі, з бородою, у вигляді прямого плаского стовпа з фалосом. Син Гермеса Пріап, розташований у центрі групи, відображений в аналогічному стилі. Ітифалічний характер культів Гермеса і Пріапа, що символізував відтворювальні сили природи, відомий в Греції та, безпосередньо, в Ольвії, з самих ранніх часів та зберігся у ольвіюполітів майже до пізньоелліністичного періоду. Він достатньо відомий в короластиці та малюнках на кераміці.

Культ Гермеса і Пріапа тісно пов'язаний з кльцтами Еротів. Ерот, як і Пріап за міфологією, був сином Гермеса і Афродіти. В ольвійській короластиці є зображення Гермеса (Пріапа?) з двома маленькими Еротами по обох боках стовпоподібного тіла – герми (?). Про родинні зв'язки Ерота з Гермесом і Афродітою свідчить і його зображення на червонофігурному аттичному лекіфі, де крилатий юнак в лівій руці тримає керицейон – атрибут Гермеса, а у правій – гілку з бутонем лотоса - атрибут Афродіти.

Ітифалічна сутність культу Гермеса відбивається вже в самому виготовленні стовпоподібних герм (у вигляді фалоса?), переважно, з додатковим зображенням фалоса на стовпі.

Герми, їх окремі уламки, статуетки та ін. відомі в Ольвії. Як вже згадувалось, мармурова герма знайдена і на Березані (рис. 1).

Рис. 1. Мармурова герма з о. Березань

Імовірно, з другої чверті V ст. до н. е. поселення на острові Березань – містечко Борисфен, мало в Ольвійському полісі портовий статус на зразок Пірея в Афінах. На Борисфені був улаштований і власний теменос, який, враховуючи його розташування на морському шляху до Нижнього Побужжя і Подніпров'я, до якого безперечно навідувались купці, феори та мандрівники по дорозі до Ольвії та Скіфії.

У 1996-1997 рр. в західній частині поселення на острові Березань був відкритий храм Афродіти кінця VI - початку V ст. до н.е. Не виключено, що десь поряд, за традицією, знаходився і храм Гермеса. Опосередкованим свідощтвом цьому може бути і знахідка на Березані мармурової герми першої половини VI ст. до н.е. Герми, зазвичай, встановлювали не тільки біля шляхів, на межах полів, в гімнасіях та палестрах. Їх ставили й перед входами до домівок та храмів. Можливе й спільне вшановування двох божеств в одному храмі і ця герма була встановлена біля входу до нього. До того ж і в Ольвії зафіксоване спільне святилище Гермеса і Афродіти, що свідчить про спільне вшановування двох божеств нижньобузькими греками.

Не виключено, що березанська мармурова герма датується і більш раннім часом. Найвірогідніше, вона була перевезена з Мілету до Борисфена першими поселенцями, у якості батьківського благословення, оберегу та божественного затвердження їх на новому місці (гермами відмічались також територіальні кордони окремих міст та селищ) та у подальшому була встановлена біля храму.

Можливе і вторинне її використання, враховуючи злам у нижній частині, в пізніші часи, вже у якості антропоморфного надгробка. Цікава й семантика гермоподібних, антропоморфних надгробків. Вони широко відомі не тільки в некрополі Ольвії та античних сільських кладовищах Нижнього Побужжя. Подібні стели повсюдно використовувались у якості надмогильних пам'яток в Причорномор'ї, Греції, Малій Азії, Південній Італії, Північній Африці. Цей тип надгробків, як варіант надмогильних пам'яток – герм, статуї – напівфігур та розписних стел був відомим в Греції ще з крито-мікенських часів.

Як нам уявляється, всі ці гермоподібні надгробки, встановлені над могилами, могли символізувати культ Гермеса, у якості провідника душ померлих в підземне царство (Ερμης ψυχοπομπος). Культ Гермеса, як провідника у царство мертвих, вочевидь, символізували й зображення фалоса до входів у дромосі склепів. Як приклад, для Нижнього Побужжя, відзначимо його рельєфне зображення на вапняковій стінці до входу в склеп римського часу так званого «Зевсова кургану» в Ольвії.

Грицюта О. О.

к.і.н., завідувачка відділу експонування
Одеського археологічного музею НАН України
в.о. доцента кафедри археології, етнографії та
всесвітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова

3D-МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ АРХЕОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА МУЗЕЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ РИЗИКУ

Упродовж останніх десятиліть цифрові технології, зокрема методи тривимірного моделювання, стають важливим інструментом в археології та сфері охорони культурної спадщини. Одним із найбільш доступних і гнучких методів є фотограмметрія — безконтактне оптичне сканування, що дає змогу створювати точні 3D-моделі

артефактів, археологічних об'єктів і пам'яток архітектури. Цей підхід забезпечує не лише збереження інформації про фізичний стан об'єкта на момент фіксації, але й відкриває нові можливості для реконструкції, вивчення та репрезентації культурної спадщини у віртуальному просторі.

В Україні 3D-моделювання дедалі активніше інтегрується в археологічну практику. Завдяки сучасним технологіям 3D-моделювання подібний досвід стає доступним і для ширшої аудиторії. Цифровий формат наближає користувача до автентичного взаємодіяння з об'єктом культурної спадщини. У процесі віртуальної реконструкції втрачені або пошкоджені фрагменти виробу відтворюються за допомогою копіювання та інтеграції аналогічних елементів з урахуванням геометричних і текстурних параметрів.

Окрім візуалізації, цифрове моделювання дозволяє проводити об'ємно-просторовий аналіз, зокрема визначати внутрішній об'єм посудин. Акумуляування таких даних і їх подальша систематизація відкривають перспективи для формування типологічних груп за критеріями об'єму, ваги або кількості сировини, що сприяє виявленню потенційних уніфікованих виробничих стандартів і розширює аналітичний інструментарій керамологічних досліджень.

Особливого значення 3D-моделювання набуває в умовах війни, коли виникає нагальна потреба у фіксації об'єктів, що опинилися під загрозою знищення. У 2022–2024 роках реалізовано низку проєктів із цифрового збереження пам'яток за підтримки міжнародної спільноти. Наприклад, Львівський історичний музей використовує фотограмметрію для оцифрування пам'яток архітектури та предметів озброєння. У Кам'янці-Подільському та Хотині археологи ініціювали створення віртуальних моделей оборонних споруд, а в Херсонській області, попри бойові дії, волонтери документують залишки античних поселень.

Окупація, руйнування, вивезення та привласнення об'єктів культури російськими загарбниками вимагають перегляду підходів до збереження та документування археологічних пам'яток. Один із найбільш ефективних інструментів у цій ситуації — цифрове 3D-моделювання, що дозволяє зберегти наукову, історичну та культурну цінність об'єкта навіть у разі його знищення або викрадення.

У 2021 році, в межах співпраці із Національним історико-археологічним заповідником Кам'яна Могила члени науково-дослідної лабораторії "Archaic" здійснили 3D-моделювання цього об'єкта. Робота базувалась на матеріалах польових досліджень 2020 року, виконаних під керівництвом археолога Симона Радченка. У результаті

було створено цифровий архів усіх 223 чуринг Кам'яної Могили. Яскравим прикладом є доля чуринги №3862 — об'єкта мобільного ритуального мистецтва доби мезоліту-неоліту. Цей артефакт, знайдений у 1985 році в «печері Кози», є скульптурним зображенням риби з петрогліфами на фронтальній частині. Його унікальність полягає як у високій художній майстерності, так і у символічному значенні, що ймовірно пов'язане з духовним світом степових племен, які населяли Північне Причорномор'я приблизно 8000 років тому.

У травні 2023 року, після окупації Мелітопольського району Запорізької області, чурингу № 3862 було вивезено російськими загарбниками до Севастополя разом з іншими об'єктами колекції. Артефакт опинився на виставці в музеї-заповіднику «Херсонес Таврійський» під назвою «Духовний світ пращурів у петрогліфах Кам'яної Могили». Це стало можливим через ухвалений у РФ у 2022 році закон, який дозволяє визнавати культурні цінності з окупованих територій «власністю РФ» без жодної експертизи, що є прямим порушенням міжнародного гуманітарного права.

Однак чуринга № 3862 не була втрачена для науки. Завдяки зусиллям науково-дослідної лабораторії «Archaic», її цифрова копія стала базою для створення онлайн-архіву, доступного для дослідників, студентів і громадськості.

У цьому контексті 3D-моделювання виступає не просто як інструмент фіксації стану об'єкта — воно стає актом опору культурному геноциду. Моделі дозволяють зберігати наукову інформацію, використовувати її в експозиційній, освітній і реставраційній роботі, а також як доказ у юридичних процесах, пов'язаних із реституцією викрадених артефактів.

<https://www.facebook.com/CrimeanISS/posts/-%D1%87%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D0%B0-3862-%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B5%D1%84%D0%B0%D0%BA%D1%82-%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D0%BB%D0%B8-%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%BC%D0%B8->

[%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B0/950136016987324/ \)](https://archaic.org.ua/950136016987324/)

Одеський археологічний музей Національної академії наук України з грудня 2024 р. у співпраці з науково-дослідницькою лабораторією Archaic та американською організацією SuArg здійснює 3D-фіксацію археологічних об'єктів та предметів з музейної колекції.

Серед прикладів — цифрове моделювання античної кераміки, мармурової скульптури та фрагментів архітектури. Зібрані дані використовуються як для наукового аналізу, так і для створення віртуальних виставок та інтерактивних освітніх продуктів.

4 серпня 2024 року Одеський археологічний музей відкрив виставку «Зміїний: острів, що боронять боги», і показав унікальні артефакти, які до того ніде не експонувались. Команда Архаїки допомогла з оцифруванням 12 предметів культурної спадщини. Ознайомитись з повною колекцією 3D моделей ви можете на sketchfab Одеського археологічного музею: <https://sketchfab.com/OdesaArchaeologicalMuseum>

Ці кейси демонструють, що 3D-моделювання в українській археології вже виконує не лише документальну функцію, а й стає важливим інструментом гуманітарної безпеки, наукового дослідження та музеєфікації.

Смирнов Л. І.

к завідувачий лабораторії археології та етнології
ЧНУ імені Петра Могили

Довбня В. В.

аспірант спеціальності 032 «Історія та археологія»
НУК імені адмірала Макарова

ДОСЛІДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ БАСЕЙНУ Р. ІНГУЛЕЦЬ НА ТЕРИТОРІЇ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У грудні 2024 року археологічною експедицією ДП «Науково-дослідний центр «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України під керівництвом Л.І. Смирнова спільно з представником управління культури, національностей та релігій Миколаївської ОВА здійснено розвідку об'єктів археологічної спадщини, що розташовано в районі басейну річки Інгулець, частина

якого розташована в межах території Снігурівської, Горохівської та Березнегуватської територіальних громад Баштанського району Миколаївської області.

Актуальність проведення досліджень саме в цій місцевості була зумовлена необхідністю в здійсненні інвентаризації та оцінки пошкоджень, завданих культурній спадщині та культурним цінностям України внаслідок підриву російськими окупантами Каховської гідроелектростанції.

Район проведення досліджень визначено як постраждалий внаслідок руйнування Каховської ГЕС відповідно до розпорядження керівника робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації техногенного характеру державного рівня Ігоря Клименка від 15.06.2023 № 9. Основна увага у ході досліджень приділялась моніторингу стану пам'яток та ступеню їх руйнації і пошкодження внаслідок господарської діяльності, корозійних процесів, підтоплення й ведення бойових дій, обстрілів.

Археологічне вивчення територій, що нині входять до складу зазначених громад, розпочалося наприкінці XIX століття. У 1891 році В.М. Ястребов, член Одеського товариства історії та старожитностей, здійснив розкопки кургану скіфського часу поблизу села Сергіївка (колишня назва — Бредихине). Курган був укріплений кам'яним панциром, а на його вершині також виявлено поховання середньовічного кочовика.

У середині 1920-х років А.В. Добровольський, майбутній співробітник Інституту археології АН УРСР, провів розвідки в середній течії річки Інгулець по обох її берегах. У ході цих досліджень було відкрито поселення різних археологічних культур, зокрема вперше на території Миколаївщини зафіксовано поселення черняхівської культури. У цей самий період Г.Л. Скадовський описав городище біля села Олександрівка, що розташоване на високому правому березі Інгульця та оточене валом і ровом. Це укріплення пізніше також обстежували Р. Крисін і А.В. Добровольський.

У 1923–1926 роках Добровольський провів масштабні археологічні розвідки по обох берегах Інгульця. У верхній течії річки ним було виявлено низку поселень різних епох, зокрема поселення черняхівської культури поблизу Снігурівки (на той час села) та сіл Галаганівка, Тарасівка (нині Єлизаветівка), Євгенівка, Афанасіївка і Василівка. У ході досліджень знайдено залишки кам'яних споруд і значну кількість артефактів. Крім того, саме Добровольський визначив черняхівську приналежність могильника, випадково відкритого місцевими мешканцями в селі Євгенівка.

У 1950–1951 роках співробітники Одеської археологічної експедиції зафіксували поселення поблизу сіл Новокогдакове та Галаганівка, які також були віднесені до черняхівської культури. У цей же період Інгулецька експедиція ІА АН УРСР продовжила обстеження берегів річки, виявивши, крім уже відомих, нові пам'ятки, зокрема поселення доби пізньої бронзи. Невеликі розкопки проводилися в селах Афанасіївка, Снігурівка, Василівка і Новокогдакове, де знову було виявлено рештки кам'яної забудови, кераміку та інші знахідки, що підтверджували черняхівське походження пам'яток.

У середині 1970-х років Інгульська експедиція ІА АН УРСР під керівництвом О.Г. Шапошникової продовжила археологічні розвідки в долині Інгульця. Було відкрито нові поселення доби пізньої бронзи та черняхівської культури поблизу сіл Баратівка, Ясна Поляна, Єлизаветівка, Нововасилівка і Новософіївка.

Результати досліджень надали цінний науковий матеріал, що значно розширив уявлення про поховальні практики стародавніх племен, які населяли регіон. У курганах виявлено поховання представників різних археологічних культур — давньоямної, кеміюбінської, катакомбної, зрубної тощо. Тут також були поховані кіммерійці, скіфи, сармати й інші кочові народи пізнішого часу. У похованнях знайдено велику кількість ліпного та кружального посуду, знаряддя праці з каменю, кістки та металу, а також зброю й прикраси.

Під час проведення польових робіт було здійснено візуальне обстеження територій загальною площею 57,8 га. Обстеження проводилось по двом основним напрямкам. Перший напрям — огляд поселень та ґрунтових могильників біля основної водної артерії р. Інгулець — було обрано для оцінки впливу та пошкоджень, завданих об'єктам археологічної спадщини внаслідок підриву Каховської гідроелектростанції, що підняло рівень води у водоймах півдня України, а саме в даному випадку — річки Інгулець. Другий напрям — виявлення та обстеження курганів та курганных груп на відстані від водойм, їх стан стосовно впливу сільськогосподарських робіт (розорення), та впливу військових дій, зумовлених агресією російської федерації проти України.

За результатами проведених досліджень можна зробити наступні висновки. Пам'ятки, які були обстежені в рамках першого напрямку, та які розташовані у кліфовій зоні р. Інгулець, а саме:

1. в районі м. Снігурівка — поселення черняхівської культури, поселення Снігурівська лікарня;
2. в районі с. Івано-Кепине — поселення Кепине;
3. в районі с. Новокогдакове — поселення епохи пізньої бронзи;

4. в районі с. Афанасіївка – поселення черняхівської культури;
5. в районі с. Єлизаветівка – поселення епохи пізньої бронзи Єлизаветівка III;
6. в районі с. Баратівка – поселення епохи пізньої бронзи Баратівка I;
7. в районі с. Галаганівка - поселення епохи пізньої бронзи Галаганівка I, поселення Галаганівка - III, поселення епохи пізньої бронзи Галаганівка II, поселення Галаганівка – IV., зазнали підтоплення, що нанесло первісну шкоду об'єктам культурної спадщини, а внаслідок подальшого відпливу культурний шар зазнав руйнації та обвалу у водойму.

Стосовно пам'яток, розташованих вздовж узбережжя р. Інгулець (більше 100 м. від водойми), а саме:

1. в районі с. Євгенівка – могильник Євгенівка;
2. в районі м. Снігурівка – поселення Сад Снігового (Поселення Снігурівка-II);
3. в районі с. Павлівка – поселення Павлівка I, Поселення Павлівка II;
4. в районі с. Баратівка – поселення епохи пізньої бронзи Баратівка III;
5. в районі с. Єлизаветівка – поселення епохи пізньої бронзи Єлизаветівка II, поселення епохи пізньої бронзи Єлизаветівка I;
6. в районі с. Новософіївка – поселення епохи пізньої бронзи, необхідно зазначити, що гідрологічного впливу ці пам'ятки не зазнали, але зазнали пошкодження антропогенного характеру (проведення меліоративних, сільськогосподарських робіт, робіт зі встановлення та прокладення інженерних мереж, засадження вітрозахисних лісо полос, городництво та стихійні кар'єри).

Розглядаючи другий напрямок дослідження, необхідно звернути увагу на те, що доступ до окремих курганів є неможливим у зв'язку з безпековою ситуацією на території вказаних громад, яка в свою чергу пов'язана зі здійсненням Збройними силами України заходів по забезпеченню національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації, та також з роботами по розмінуванню територій. Стосовно оглянутих пам'яток можна зазначити масове розорювання полів курганів внаслідок сільськогосподарської (аграрної) діяльності. Також кургани мають пошкодження тваринного походження (лисячі та барсукові нори).

Виходячи з вищезазначеного можна констатувати, що більшість пам'яток, які перебувають на обліку, знаходяться в незадовільному стані внаслідок систематичного розорення. Роботи проводяться як на самих пам'ятках, так і в їх охоронних зонах. Для встановлення наявності та потужності культурного шару і більш детального визначення та фіксації пошкоджень внаслідок підриву Каховської гідроелектростанції на поселеннях в межах територіальних громад потрібні шурфувальні роботи. Проведення рятівних заходів можливо виключно після стабілізації безпечної ситуації в регіоні.

Лобанова М.

докторка філософії, наукова співробітниця,
Одеського археологічного музею НАН України

Ченцов Я.

аспірант Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

ДОСВІД ОЦИФРУВАННЯ ТРИПІЛЬСЬКИХ АРТЕФАКТІВ У ОДЕСЬКОМУ АРХЕОЛОГІЧНОМУ МУЗЕЇ

Серед низки методів цифровізації культурної спадщини протягом останніх років значно набув популярності метод фотограмметрії. Його було залучено для документації об'єктів різних розмірів, від допоміжного методу для архітектурних пам'яток, до фіксації найменших за розміром артефактів, знайдених у археологічних контекстах.

Фотограмметрія стала корисною для збереження об'єктів культурної спадщини під час війни. Це спричинило появі низки важливих проєктів. Серед них можна зазначити «*Ukrainian Heritage Digitization and Dissemination Initiative*», ініційований науково-дослідною лабораторією «Архаїка» та CyArk. У другій фазі цього проєкту було організовано оцифрування колекцій Одеського археологічного музею. За результатами вдалося підготувати 80 моделей. Окрім цього, завдяки новим навичкам та отриманому спорядженню, наукові співробітники музею продовжують роботу для документації музейних колекцій та реалізації власних наукових пошуків.

Під час підготовки вибірки музейних предметів для оцифрування особливу увагу було приділено колекціям з пам'яток культурного комплексу Кукутень-Трипілья (КККТ). Було підготовлено моделі з

поселення Тимкове (антропоморфна пластика та посуд), Березівська ГЕС (посуд, антропоморфна пластика, знаряддя з кістки та каменю) та Петрень (зооморфна пластика).

Для підготовки вище зазначених моделей артефактів КККТ використовувалось програмне забезпечення у вигляді програм Reality Capture і Capture One та камера Sony A7R III. Створення моделей трипільських артефактів, мало чим відрізняється від параметрів моделей для інших археологічних знахідок. Тут використовувались загальноприйняті спільні правила фотограмметричної роботи: визначення конкретних задач дослідження, підготовка робочого місця, налаштування освітлення, підбір параметрів зйомки, фотографування та обробка отриманих результатів за допомогою спеціалізованих програм, створення 3D-моделей.

Проте, за результатами роботи, деякі особливості в роботі з матеріалами КККТ можна визначити. Серед них нестійкість більшості статуеток під час руху, що створює додаткові виклики в роботі фотограмметриста. Також складним є посуд закритих форм, наприклад грушоподібні посудини, тому що, враховуючи особливості їхньої морфології, буває досить важко охопити цифрові дані внутрішньої частини предмету.

Окрім того, що у своїй меті такий вид роботи був спрямований на збереження та цифровізацію спадщини, вбачаються і великі перспективи для наукових досліджень із залученням моделей. Зображення високої якості дозволяють проаналізувати технологію виготовлення археологічних предметів та дослідження поверхні знахідок. Візуалізація певних пошкоджень, обробки, або заглибленого орнаменту на глиняних виробах стає значно кращою та промовистою (рис. 1).

Рис. 1. 3D-моделі артефактів трипільської культури:

1. Моноклеподібна посудина з поселення Березівська ГЕС (модель підготувала Д. Гембержєвська); 2. Кам'яна сокира з поселення Березівська ГЕС (модель підготувала М. Лобанова); 3. Зооморфна статуетка з поселення Петрень (модель підготував Я. Ченцов).

Отже, перед створенням 3D-моделі артефактів КККТ потрібно детально вивчити особливості об'єктів та продумати шляхи подолання можливих зазначених проблем. Щодо цінності фотограметрії в археології, моделі об'єктів самі по собі реалізують цифровий захист культурної спадщини України. А вже конкретні наукові дослідження таких матеріалів залежать від наукових задач – метрологічних, технологічних, морфологічних, трасологічних чи будь-яких інших.

Смирнов Л. І.
к завідуючий лабораторії археології та етнології
ЧНУ імені Петра Могили
Горбенко І. М.
провідний фахівець лабораторії археології та етнології
ЧНУ імені Петра Могили

АРХЕОЛОГІЧНІ ВИШУКУВАННЯ НА МИКОЛАЇВЩИНІ У 2025 році

Починаючи з січня місяця співробітники Лабораторії археології та етнології імені Володимира Станко ЧНУ імені Петра Могили спільно з Інститутом Археології НАН України та співробітниками Миколаївським Краєзнавчим музеєм розпочали археологічні вишукування на території Новоодеської територіальної громади та Константинівської територіальної громади, Миколаївського району Миколаївської області. Вибір території вишукувань був обумовлений нагальними потребами міста Миколаєва та району загалом які пов'язані зі здійсненням військової адміністрації заходів по забезпеченню національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації.

Польові роботи проводились на підставі кваліфікаційного документа № **058/25** від 06.02.2025, дозвіл Міністерства культури та інформаційної політики України №**22/24** від 06.03.2024. Строк дії дозволу продовжено на період дії воєнного стану на підставі пункту 2-2 статті 11 Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», на ім'я Смирнова Леоніда Ігоровича, зареєстрованих в Управлінні культури, національностей та релігій Миколаївської обласної військової адміністрації.

Проведено повне візуальне обстеження території. Дані роботи проводилися з урахуванням загально прийнятих методик проведення археологічних розвідувальних робіт по з'ясуванню, наявності або відсутності пам'яток археології, огляду відомих пам'яток та пошуку нових. Роботи проходили в декілька етапів. Перший етап – вивчення мікрорельєфу та робота з топографічними та супутниковими мапами на місцевості. Складання плану проведення робіт, візуального огляду територій. Опираючись на висновки першого етапу, було прийняте рішення стосовно черговості польових робіт. Огляд проходив з півночі на південь прив'язуючись до відомих об'єктів культурної спадщини.

Перший опис археологічних знахідок на території даної частини району зробив в кінці XIX ст. В.Н. Ястребов. Також він розповідає

про розкопки місцевими декількох курганів. На початку XX ст. ці місця відвідує директор Херсонського музею В.І. Гошкевич, а пізніше під Н. Одесою С.І. Гайдученко провів розкопки кургану, в якому знайдено античний посуд.

В 1957 році Скіфська степна експедиція МДУ під керівництвом Б.Н. Гракова провела розвідку по берегам р. П. Буг, внаслідок чого були знайдені поселення біля с. Михайлівка (епоха бронзи), с. Зайве (епоха бронзи), с. Новопетрівка (епоха бронзи), с. Костянтинівка (2-епохи бронзи), с. Баловне (епоха бронзи, черняхівська культура), с. Матвійка. Роком пізніше було відкрито поселення біля с. Антонівка. Крім того експедицією історичного факультету МДУ були відкриті поселення біля с. Новошмідтовка (бронза), Гулеватське (бронза), Карловка (бронза, черняхівська культура), Н. Одеса (4 – епохи бронзи). В 1962 році біля с. Антонівка знайдено бронзовий клад (130 виробів).

В 1974-76 рр. Інгульською експедицією ІА АН УРСР (Шапошникова О.Г.) проводились значні дослідження курганів. Було досліджено 9 насипів біля с. Антонівка, курган біля с. Новошмідтівка, 6 курганів біля с. Касперівка, і 25 курганів під Н. Одесою. Відкрито поселення черняхівської культури біля с. Новопавлівка.

В 1981-82 рр. експедицією МКМ під керівництвом В.І. Нікітіна проводилися розкопки поселення катакомбної культури біля с. Костянтинівка. В 1985 р. В.І. Нікітін розпочав дослідження поселення Баловне 1, котре в 1989 році було завершено – знайдено декілька приміщень, багато керамічного матеріалу, виробів з каменю. В 1991 році експедиція МДПУ під керівництвом Ю.С. Гребенникова дослідила біля с. Троїцьке 6 курганів. В даний час на даній території знаходиться біля 100 курганів.

Основним завданням стало моніторинг пам'яток, а саме стану їх збереження і складання карти маршруту. Нажаль маємо констатувати наступне: стан збереження та охорони пам'яток археології що стоять на обліку жакхливий, більшість курганів (38 з 45 оглянутих) розоренні в наслідок сільськогосподарської (аграрної) діяльності як частково поли, так і повністю шапка, про охоронні зони та сервітутні проїзди мова взагалі не йде, також відсутні попереджувальні та інформаційні таблички біля пам'яток. За висновками даної розвідки готується матеріали та акти руйнації до відповідних охоронних установ району та обласної військової адміністрації. Обробка матеріалів та складання картографічних мап продовжується на базі Чорноморського Національного університету імені Петра Могили. Роботи будуть продовженні протягом року та охоплять більше територіальних громад області.

ЗМІСТ

АРХЕОЛОГІЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ. Програма.....	2
АРХЕОЛОГІЯ ПІВДНЯ УКРАЇНИ. Тези	7
<i>Главенчук А. В.</i> ТЕХНОЛОГІЇ ОБРОБКИ МАТЕРІАЛІВ НА ПІЗНЬОПАЛЕОЛІТИЧНОМУ ПОСЕЛЕННІ АНЕТІВКА 2	7
<i>Піструїл І. В.</i> ДЕЯКІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ НАД СТРАТИГРАФІЄЮ ВЕРХНЬОПАЛЕОЛІТИЧНОЇ СТОЯНКИ АНЕТІВКА І.....	9
<i>Гребенников В. Б., Стебліченко В. С.</i> ЗНАХІДКА КЕЛЬТА У НИЖНІЙ ТЕЧІЇ ІНГУЛЬЦЯ.....	11
<i>Пелик О. В., науковий керівник: Горбенко К. В.</i> ПОСЕЛЕННЯ САБАТИНІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ТЕРИТОРІЇ МИКОЛАЇВЩИНИ.....	13
<i>Горбенко К. В., Жирок Ю. В.</i> ГОСПОДАРСЬКО-РИТУАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС ДАЛЬНЬОГО «ПЕРЕДМІСТЯ» УКРІПЛЕНОГО ПОСЕЛЕННЯ ДИКИЙ САД.....	19
<i>Карнаух Є. Г., Смирнов О. І.</i> ДО ІНТРОПРЕТАЦІЇ ПОХОВАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ І СТ. Н.Е. НА МИКОЛАЇВСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ.....	24
<i>Снитко І. О., Гаркуша Н. М.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО КУЛЬТ ГЕРМЕСА В ОЛЬВІЇ ЗА АНТИЧНОЇ ДОБИ.....	29
<i>Грицюта О. О.</i> 3D-МОДЕЛЮВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ АРХЕОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА МУЗЕЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ РИЗИКУ.	32
<i>Смирнов Л. І., Довбня В. В..</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ БАСЕЙНУ Р. ІНГУЛЕЦЬ НА ТЕРИТОРІЇ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	35

<i>Лобанова М., Ченцов Я.</i> ДОСВІД ОЦИФРУВАННЯ ТРИПІЛЬСЬКИХ АРТЕФАКТІВ У ОДЕСЬКОМУ АРХЕОЛОГІЧНОМУ МУЗЕЇ.....	39
--	----

<i>Смирнов Л. І., Горбенко І. М.</i> АРХЕОЛОГІЧНІ ВИШУКУВАННЯ НА МИКОЛАЇВЩИНІ У 2025 році.....	42
---	----

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

Редактор *О. Михайлова*.
Комп'ютерна верстка *К. Гросу-Грабарчук*
Друк *С. Волинець*. Фальцювальні-палітурні роботи *О. Мішалкіна*

Підп. до друку 26.05.2025.
Формат 60х84^{1/16}. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 2,6. Обл.-вид. арк. 2,4.
Тираж 0 прим.

Видавець та виготівник:
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50–03–32, 8 (0512) 76–55–81,
e-mail: rector@chmnu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6124 від 05.04.2018.